

บทที่ 2

ความเป็นมาของชาวม้งและประวัติศาสตร์ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่

การศึกษาถึงเบื้องหลัง และการก่อตัวของปฏิบัติการในการอ้างสิทธิชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเข้าถึงทรัพยากรและสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อดำรงตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในบริบทการแข่งชิงทรัพยากรในปัจจุบันนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขการปฏิบัติการในฐานะของการเคลื่อนไหวทางสังคม ผู้ศึกษานำเสนอบริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ในมิติทางวัฒนธรรม ที่หมายถึงการเคลื่อนไหวทางความคิดที่มนุษย์พยายามสร้างความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีผลให้เกิดการครอบงำของอุดมการณ์หลักและการต่อต้านการครอบงำ ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนตามลำดับ โดยนำมาเชื่อมโยงให้เห็นภาพความเป็นจริงตามที่เกิดขึ้นในยุคนี้ โดยเรียบเรียงถึงประวัติศาสตร์การอพยพตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษบ้านแม่สาใหม่ ทั้งก่อนและหลังเข้าสู่แผ่นดินไทย โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างรัฐชาติ การทำไม้ การปลูกและการค้าฝิ่น การจัดระเบียบและการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง กระทั่งการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิและตัวตนทางชาติพันธุ์ ในบริบทสิ่งแวดล้อมนิยมนับกับความมั่นคงของชาติในปัจจุบัน

1. ยุคก่อนอพยพสู่แผ่นดินไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง (ก่อน พ.ศ. 2500)

“ม้ง” (hmong) เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่อยู่อาศัยทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน ภาคเหนือของหลายประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในบางประเทศในโลกตะวันตก (Prasit 2001) สำหรับถิ่นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งก่อนอพยพสู่ประเทศจีนนั้นค่อนข้างมีความคลุมเครือ อย่างไรก็ตามมีผู้ให้ข้อสันนิษฐานว่า มีถิ่นกำเนิดมาจากหลายภูมิภาคด้วยกัน คือ อยู่ในลุ่มแม่น้ำเมโสบีเคเมีย ซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศอิรักและซีเรีย แถบเอเชียใต้ในตอนใต้ของประเทศอินเดีย และพม่า ตอนเหนือของประเทศรัสเซียแถบทะเลสาบไบคาล และมาจากในประเทศจีนเอง (Paoze 2000 อ้างใน Prasit เพิ่งอ้าง)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างชัดเจนส่วนหนึ่งว่ากลุ่มชาติพันธุ์ม้งเคยอยู่แถบลุ่มน้ำเหลืองไปถึงลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ดังที่ชาวม้งเรียกดินแดนนั้นว่า “ภูมิประเทศแห่งที่นา” ในนัยเป็นบ้านเก่าของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ต่อมา ในสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย ได้ถูกชาวจีนรุกรานแย่งพื้นที่ทำกินในพื้นที่ราบและบีบบังคับให้ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมเป็นจีน กล่าวกันว่าในช่วงเวลาประมาณ

ปี ค.ศ. 1855-1881 ชาวม้งได้พ่ายแพ้ จึงได้หลบหนีเข้าไปอยู่อาศัยตามป่าเขา และชาวม้งบางส่วนที่ไม่ยอมจำนนได้อพยพลงสู่ทางใต้ของประเทศจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยอพยพผ่านประเทศเวียดนาม ลาว และเข้าสู่ประเทศไทยทางตอนเหนือ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 (ประมาณ ค.ศ. 1775 หรือ พ.ศ. 2318) ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Prasit อ้างแล้ว)

จากข้อมูลเกี่ยวกับประชากรม้งในประเทศไทยพบว่าปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 151,888 คน โดยมี 256 หมู่บ้าน 19,202 หลังคาเรือน คิดเป็น 16.52% ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมด โดยกลุ่มชาติพันธุ์ม้งกระจายอยู่อาศัยใน 13 จังหวัด ทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง กำแพงเพชร เลย แม่ฮ่องสอน น่าน และพะเยา ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มย่อยตามลักษณะการแต่งกาย และสำเนียงภาษา คือ “ม้งเกลือ” หรือ ม้งขาว และ “ม้งจ๊วะ” หรือ ม้งเขียว (Chupinit 1991, Prasit 2000)

ประวัติศาสตร์การอพยพของบรรพบุรุษชาวม้งบ้านแม่สาใหม่ นั้น ว่ากันว่ากลุ่มชาติพันธุ์ม้งอพยพมาจากประเทศจีน โดยจากการสอบถามประวัติศาสตร์กับกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยนซึ่งมีภาษาเขียนเป็นของตนเองของผู้อาวุโสบลาห์ท้อ โซ้ง (สัมภาษณ์ กันยายน 2545) พบว่าทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ได้กล่าวเหมือนกันว่า เมื่อครั้งอพยพมาจากประเทศจีนโดยผู้นำชาวม้งในการอพยพคือ บรรพบุรุษสายตระกูลแซ่อย่างกับสายตระกูลแซ่ต๋อ นั้น ต่างได้นำเรือทั้งหมดหกลำ แต่มีสามลำเท่านั้นที่ข้ามปากแม่น้ำได้ ซึ่งบรรพบุรุษของชาวม้งรุ่นแรกที่เข้ามาในแผ่นดินไทยนั้น ได้เคยอยู่อาศัยในแผ่นดินพม่าระยะหนึ่งก่อนอพยพสู่แผ่นดินไทย ซึ่งระยะเวลาการเดินทางอพยพจากแผ่นดินจีนสู่แผ่นดินไทยรวมทั้งสิ้นใช้เวลาถึงสี่ชั่วอายุคน ซึ่งในประเด็นนี้ ศูนย์วิจัยชาวเขาเชียงใหม่มีรายงานว่าชาวม้งกลุ่มแรกๆ ได้อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยประมาณปี ค.ศ. 1850 จึงเป็นที่เชื่อได้ว่าชาวม้งจึงน่าจะเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้ประมาณ 150 ปีมาแล้ว

ในระหว่างการเดินทางอพยพมาจากประเทศจีนนั้นบรรพบุรุษของชาวม้งได้เดินทางผ่านพื้นที่ต่างๆ และเมื่อมาถึงดินแดนหนึ่งที่มีการใช้ช้างบรรทุกสิ่งของ ทำให้คาดได้ว่าอาจเข้ามาถึงบริเวณดินแดนล้านช้าง จากนั้นจึงได้ตั้งถิ่นฐานในเขตแดนไทยหลายชุมชน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มที่หนึ่ง ม้งจ๊วะ สายตระกูลแซ่ต๋อ (thoj), แฮ่อ (hawj), จ้าว (som) และโซ้ง (xyooj) แรกเริ่มได้อาศัยในพื้นที่อำเภอฝางปัจจุบันประมาณ 30 ปี จากนั้นกลุ่มม้งจ๊วะตระกูลแซ่ต๋อและแซ่โซ้งได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินพม่าในขณะนั้น ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณพรมแดนติดอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในขณะที่กลุ่มที่สอง คือ ม้งจ๊วะสายตระกูลแซ่อย่าง (yaaj) ได้ไปตั้งชุมชนที่ปัจจุบันอยู่ในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มที่สามที่มีเกือบทุกตระกูลแซ่อาศัยที่บริเวณคอยช้าง ต่อมาได้อพยพไปอยู่ในจังหวัดน่าน และจังหวัดตาก

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่กลุ่มชาติพันธุ์ม้งอพยพมาถึงแผ่นดินไทย ในฐานะผู้มาใหม่และเป็นชนกลุ่มน้อย จึงไม่เหลือที่ราบลุ่มให้พอเพียงต่อการดำรงชีวิต กอปรกับที่กลุ่มชาติพันธุ์ม้งคุ้นเคยกับวิถีการผลิตโดยการทำไร่แบบย้ายที่และภูมิปัญญาการใช้ผืนที่นำติดตัวมาจากประเทศจีน ด้วยเหตุนี้ในระยะต่อมากลุ่มชาติพันธุ์ม้งจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ได้รับส่งเสริมให้มีการปลูกฝิ่นเพื่อการค้า โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ม้งกลายเป็นที่มาของภาพตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาเกี่ยวกับฝิ่น โดยเฉพาะหลังจากที่ประเทศตะวันตกนิยามฝิ่นว่าเป็นยาเสพติด

2. ยุคการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่สูงในกระบวนการสร้างรัฐชาติ (ก่อน พ.ศ. 2510)

ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ได้รับผลกระทบจากการขยายอำนาจรัฐ ที่มากับกระบวนการพัฒนาภายใต้บริบทการสร้างรัฐชาติ ทั้งการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตอันเป็นผลจากการที่รัฐได้อำนาจความไม่ยั่งยืนของการทำเกษตรแบบย้ายที่ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการพัฒนาพร้อมๆกับการขยายอำนาจรัฐ ผู้ศึกษาจึงได้จำแนกออกเป็น 2 หัวข้อย่อย โดยหัวข้อแรกจะแสดงให้เห็นถึงปัจจัยเชิงคุณค่าและผลกีดกันต่างๆ ของการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของบรรพบุรุษชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ควบคู่กับสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะการผลิตและค้าฝิ่นในอดีตของรัฐสยามกับต่างชาติ ในหัวข้อที่สองแสดงให้เห็นถึงการแผ่ขยายอำนาจของรัฐไทยเพื่อควบคุมคนและกิจกรรมของคนบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะการใช้อำนาจรัฐผ่านการประกาศกฎหมายยึดครองพื้นที่ ตลอดจนการจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นด้วยการให้ตั้งหมู่บ้านถาวร ซึ่งผลของนโยบายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนบนพื้นที่สูงและเป็นที่มาของการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต กล่าวคือ

2.1 การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานในบริบทการทำไม้ ค้าฝิ่น และสร้างรัฐ (พ.ศ. 2400-2470)

หลังจากที่บรรพบุรุษชาวม้ง ได้อพยพมาจากประเทศจีนผ่านประเทศลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2400 อยู่ระยะหนึ่งและได้อพยพไปมาระหว่างพรมแดนไทย-พม่า นั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ทางรัฐสยามกำลังมีการต่อรองกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อปักปันเขตพรมแดนสร้างรัฐ กล่าวคือ หลังจากที่บรรพบุรุษม้งจิวะของชาวม้งบ้านแม่สาใหม่ได้อพยพอาศัยในพื้นที่อำเภอฝางได้ประมาณ 30 ปีแล้วได้ทำการอพยพไปตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ประเทศพม่าในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ติดชายแดนตรงกันข้ามกับอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน กระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2440 จึงอพยพไปตั้งถิ่นฐานแถบบ้านแม่ฮูดอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน บ้านปางอู้ง และบ้านปางเกี๊ยะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2480 จึงได้อพยพไปอยู่บริเวณบ้านแม่ตะละและบ้านดงสามหมื่น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนที่จะอพยพมาตั้งถิ่นฐาน

ยังบริเวณบ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบันเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2508 (Prasit อ้างแล้ว, ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สิงหาคม 2545)

ขณะที่กลุ่มม้งเด็อะตระกูลแซ่ผ่อ และม้งจ๊วะตระกูลแซ่หาง กับแซ่อย่างของหมู่บ้านแม่สาใหม่ ก็ได้อพยพมาจากบ้านแม่ลาว อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ แล้วกระจายไปอยู่บ้านหนองหอยเก่า ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม และบ้านแม่แจ๊ะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนกลุ่มม้งเด็อะตระกูลแซ่ผ่อ หลังจากอยู่บ้านหนองหอยได้ประมาณ 10 ปี ประมาณปี พ.ศ. 2460 จึงอพยพไปบุกเบิกตั้งถิ่นฐานที่บ้านป่าคา บ้านปางขะมุ และบ้านแม่สาเก่า ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบันประมาณ 4 กิโลเมตร และ 800 เมตรตามลำดับซึ่งในช่วงเวลาเคลื่อนย้ายถิ่นฐานไปมาดังกล่าว บรรพบุรุษของชาวม้งบ้านแม่สาใหม่ยังคงดำรงชีพด้วยการทำไร่แบบย้ายที่และมีการปลูกฝิ่นซึ่งได้นำเมล็ดฝิ่นติดตัวมาเมื่อครั้งอพยพออกจากประเทศจีน (ซูพินิจ 2527, ประสิทธิ์ อ้างแล้ว) ในขณะนั้นฝิ่นยังไม่ผิดกฎหมาย และรัฐไทยก็ส่งเสริมการปลูกฝิ่นเพื่อการค้ากับต่างชาติโดยรัฐไทยมีการนำเข้าฝิ่นหลวงและฝิ่นเถื่อนจากประเทศจีน และอินเดีย อีกทางหนึ่ง (อรัญญา 2540)

ในพื้นที่ชุมชนบ้านแม่สาใหม่ รัฐเริ่มใช้มาตรการทางกฎหมายขยายอำนาจรัฐด้วยการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินในปี พ.ศ. 2478 จากนั้นมีการตราพระราชบัญญัติประกาศให้ป่าดอยสุเทพ-ปุยเป็นเขตหวงห้ามที่ดินในปี พ.ศ. 2492 ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 กรมป่าไม้เริ่มมีโครงการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำด้วยการปลูกป่าซึ่งมีพื้นที่เป้าหมายในบริเวณพื้นที่สูง ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการต้นน้ำและการพัฒนา (Chusak 1994) และได้ตราพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติขึ้นในปีเดียวกัน จากนั้นจึงได้เปลี่ยนพื้นที่หวงห้ามที่ดินเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และเปลี่ยนเป็นอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุยในปี พ.ศ. 2524 รวมทั้งการประกาศขยายขอบเขตอีกครั้งในปี พ.ศ. 2525 และรัฐยังได้ประกาศให้พื้นที่ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่เป็นลุ่มน้ำชั้น 1A ที่ครอบคลุมพื้นที่โครงการหลวงและพื้นที่องค์การสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

2.2 การจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่สูงในบริบทการสร้างชาติ (พ.ศ. 2470-2510)

ช่วงปี พ.ศ. 2460 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านแม่สาเก่ากำลังทยอยบุกเบิกเข้าหาพื้นที่การเกษตรและตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยบนดอยสุเทพ-ปุย ขณะที่กลุ่มม้งเด็อะสายตระกูลแซ่ผ่อและม้งจ๊วะสายตระกูลแซ่หางก็ได้ตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านป่าคา ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ในเวลาดังกล่าว ชาวม้งมีการสร้างบ้านเรือนในลักษณะที่กระจายเป็นหย่อมๆในพื้นที่ไร่ของตนเองและมีการทำไร่แบบย้ายที่ที่เรียกว่า “เต๊ะ ลือ เหยง” (teb xwv yeem) เพื่อการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดและฝิ่น ซึ่งชาวม้งจะทำการเลือกปลูกในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับพืชแต่ละชนิด

ด้วยสาเหตุที่ช่วงปี พ.ศ. 2480 ฝิ่นเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ม้งจึงได้รับการสนับสนุนจากรัฐไทยให้ทำการปลูกฝิ่นป้อนโรงงานฝิ่นในประเทศ ซึ่งต่อมารัฐไทยได้มีการออกกฎหมายและนโยบายส่งเสริมการปลูกฝิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมายครั้งแรกในปี พ.ศ. 2490 ส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงหลายแห่ง รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ม้งได้ทำการปลูกฝิ่นเพื่อการค้า (อรัญญา เฟ็งอั้ง)

ต่อมาภายหลัง การปราบปรามฝิ่นของรัฐบาลไทยเริ่มขึ้น โดยคณะปฏิวัติที่ประกาศให้การค้าฝิ่นและสูบฝิ่นผิดกฎหมายทั่วราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2501 และได้ประกาศให้ใช้มาตรการเลิกการเสพและจำหน่ายฝิ่นในประเทศไทย ด้วยการสั่งปิดโรงฝิ่นทั่วประเทศ (ประสิทธิ์ อั้งแล้ว, อรัญญา อั้งแล้ว) ภายใต้สภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีการปราบปรามผู้ที่ทำผิดกฎหมาย ก่อกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน ค่ายดาราธรรมิเชียงใหม่ได้ปราบปรามการปลูกและค้าฝิ่นกับกลุ่มจีนคณะชาติบนยอดดอยป่าคา ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการปะทะกันดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนม้งบ้านป่าคาแตก ชาวม้งกลุ่มสายตระกูลแซ่หาง แซ่ว่างและแซ่ย่างจึงได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานยังบ้านคอยปุย ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองจวบปัจจุบัน ขณะที่ชาวม้งบ้านแม่สาเกาก็ได้อพยพไปอยู่บ้านปางชะมู ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่อิง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา¹ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นคณะกรรมการชาวเขาแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2511) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการวางแผนปราบปรามฝิ่น และหยุดการทำลายป่าของการเกษตรระบบไร่ย่ำที่ ด้วยการอพยพโยกย้ายกลุ่มชนบนพื้นที่สูงไปอยู่รวมกันในรูปของนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาเพื่อควบคุมให้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร และในปี พ.ศ. 2504 รัฐไทยเริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงเป็นสาเหตุให้รัฐให้ความสนใจวิถีชีวิตของผู้ถูกอพยพมากขึ้น จึงได้ทำการสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาเพื่อวางแผนโครงการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของกระทรวงมหาดไทย รวมทั้งมีการแต่งตั้งคณะกรรมการกลางปราบปรามยาเสพติดให้โทษ ซึ่งผลของการศึกษาในเวลานั้นได้สรุปว่าชาวเขาเป็นกลุ่มกึ่งเร่ร่อนที่มีสาเหตุมาจากความต้องการพื้นที่ทำเกษตร รัฐจึงต้องการให้ตั้งชุมชนและทำการเกษตรแบบซ้ำที่อย่างถาวร โดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมพื้นที่ปลูกฝิ่นบนพื้นที่สูงในลักษณะที่ได้ยึดหยุ่นให้มี

¹ ในปี พ.ศ. 2502 กรมประชาสงเคราะห์รับผิดชอบงาน 4 ด้าน คือ 1. หยุดการปลูกฝิ่น โดยการส่งเสริมอาชีพอื่น 2. ป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ โดยการส่งเสริมการเกษตรถาวรแทนระบบการทำไร่แบบย่ำที่ 3. พัฒนาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขา เช่น การศึกษา สาธารณสุข และการสงเคราะห์อื่นๆ เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศชาติ โดยการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน 4. ควบคุมชุมชนด้วยการตั้งถิ่นฐานถาวรเพื่อป้องกันความมั่นคงของชาติตามแนวชายแดน โดยให้พวกเขามีจิตสำนึกจงรักภักดีต่อชาติ (Tapp อั้งแล้ว, Kunstadler 1978)

การปลูกฝิ่นบนพื้นที่สูงและเน้นการปราบปรามเฉพาะการค้าฝิ่น ขณะเดียวกันก็ได้มีการส่งเสริมให้ปลูกพืชอื่นๆ ทดแทนฝิ่น (กรมประชาสงเคราะห์ 2509, ประสิทธิ์ 2538) อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร รัฐจึงได้เปลี่ยนวิธีการด้วยการจัดตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาประจำจังหวัดขึ้นในปี พ.ศ. 2506 โดยมีหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเคลื่อนที่ออกไปปฏิบัติการตามหมู่บ้านชาวเขา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสาธิตการเกษตรเพื่อการค้า การปลูกพืชพาณิชย์ทดแทนฝิ่น และลดการทำลายป่า เป็นต้น (กรมประชาสงเคราะห์ 2533)

ภายหลังจากเหตุการณ์การปราบปรามจนส่งผลให้บ้านป่าคาแตก และชาวม้งบ้านป่าคาได้กระจัดกระจายอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งได้กล่าวไปข้างต้น จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2508 ชาวม้งกลุ่มสายตระกูลแซ่โซ้ง จึงได้อพยพจากบ้านดงสามหมื่น อำเภอแม่แจ่ม เข้ามาอยู่ร่วมกับชาวม้งบ้านปางข่มเป็นเวลาสั้นๆ ก่อนที่จะร่วมกับกลุ่มสายตระกูลแซ่หางบุกเบิกตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่หมู่บ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งต่อมา กลุ่มม้งเคื้อที่บ้านปางข่มก็ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานร่วมด้วย และเนื่องจากในเวลาดังกล่าวทางราชการต้องการให้การตั้งชุมชนมีลักษณะที่เป็นหลักแหล่งถาวรในรูปของหมู่บ้าน กอปรกับพื้นที่บ้านปางข่มซึ่งอยู่ตรงรอยต่อของเขตการปกครองระหว่างอำเภอแม่ริมและอำเภอหางดงทำให้อำนาจการปกครองไม่ชัดเจน และในปีถัดมา พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างโรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 1 ณ บ้านคอยปุยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มม้งบ้านต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายในขณะนั้นได้รับการศึกษา จึงเป็นเหตุให้ชาวม้งที่อยู่อาศัยในบ้านปางข่มส่วนหนึ่งได้แยกไปตั้งถิ่นฐานสมทบกับบ้านคอยปุย ส่วนที่เหลือจึงแยกไปบุกเบิกพื้นที่บริเวณหมู่บ้านผานกกก และบ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบันในที่สุด

สาเหตุก่อตัวของการก่อตั้งของหมู่บ้านแม่สาใหม่ จึงมีปัจจัยที่หลากหลายภายใต้บริบทของนโยบายผสมกลมกลืน (assimilation) ที่รัฐใช้แก้ไขปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมที่รัฐแผ่อำนาจเข้าสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงด้วยกระบวนการพัฒนาและสงเคราะห์ที่มีนัยของการเปลี่ยนแปลงจากสถานะล่าถอยในอดีตไปสู่ความเจริญ หรือ ความทันสมัยที่รออยู่ในอนาคตในทิศทางเดียว (อรัญญา อ่างแล้ว) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2509 ที่มีการเผยแพร่ศาสนาพุทธในโครงการธรรมจาริก การจัดตั้งระบบโรงเรียน และนโยบายการปกครองหมู่บ้านในชนบทและบนพื้นที่สูง

กล่าวได้ว่า ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ได้ก่อตัวขึ้นจากการอพยพของกลุ่มม้งจากบ้านดงสามหมื่น อำเภอแม่แจ่ม และบ้านแม่สาเก่าในบริเวณใกล้เคียง โดยตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านแม่สาใหม่ในปี พ.ศ. 2508 จากนั้นได้มีกลุ่มม้งจากหมู่บ้านอื่นๆ ทายอพยพเข้ามาสมทบ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2517 จึงได้แยกการปกครองเป็นหมู่บ้านอิสระจากหมู่บ้าน โป่งแยงนอกที่เคยเป็นส่วนหนึ่งมาก่อนโดยดำเนินการตามระเบียบการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2517 ชุมชนมั่งบ้านแม่สาใหม่ยังคงมีการปกครองโดยผู้นำชุมชนที่เรียกว่า “แซง ซื่อ เหล่า” (xeev txwj loag) ซึ่งทำการปกครองในฐานะที่เป็นทั้งผู้นำทางศาสนาและผู้ปกครองชุมชนอยู่ต่อมาเป็นเวลาหลายปี การสืบทอดตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการของชุมชนมั่งบ้านแม่สาใหม่เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2525 โดยมีนายหวางจื้อ โฉ้ง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และต่อมาคือ นายย่างป้อ หาง (2524-2528), นายจิวป้อ โฉ้ง (2529-2538), นายสวัสดิ์ ฌนอมรุ่งเรือง (2539-2541), นายเกษม ฌนอมวรกุล (2542-2543), นายวิน เลิศชัยสทกุล (2544) และนายมนัส ฌนอมวรกุล (2545-ปัจจุบัน)

3. ยุคส่งเสริมพืชพาณิชย์ทดแทนฝิ่นในบริบทสงครามอุดมการณ์การเมือง (พ.ศ. 2510-2523)

ภายหลังจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามแผนพัฒนาและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) ที่มุ่งเน้นให้ทำการสร้างถนน ไฟฟ้า น้ำประปาไปทั่วทุกภาคของประเทศเพื่อเอื้อต่อการพัฒนาประเทศที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งนี้ เนื่องจากในปี พ.ศ. 2510 กองกำลังของฝ่ายคอมมิวนิสต์ไทยในป่าทางภาคเหนือได้มีการสู้รบมากขึ้น ขณะเดียวกับที่รัฐบาลก็มีการเพิ่งเล็งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยบนพื้นที่สูง ด้วยเกรงว่าจะถูกฝ่ายคอมมิวนิสต์แทรกซึมได้ง่าย ซึ่งจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ (ถาวร 2530)

สงครามอุดมการณ์ความมั่นคงทางการเมืองดังที่เรียมมากขึ้นเมื่อกองทหารของรัฐบาลปะทะกับชาวม้งที่จังหวัดน่านในปี พ.ศ. 2510 ซึ่งรัฐมองว่าเป็นการก่อการร้ายของเมี้ยวโดยพวกก่อการร้ายที่กำกับโดยตรงจากกองบัญชาการในประเทศลาว ในขณะที่ชาวม้งในพื้นที่อ้างว่าเป็นการต่อต้านตำรวจตระเวนชายแดนที่ข่มขืนผู้หญิงม้งและทำลายบ้านเรือนหลังจากที่ไม่สามารถเก็บภาษีฝิ่นผิดกฎหมายได้ เหตุการณ์ความขัดแย้งและการต่อต้านภายใต้บริบทสงครามอุดมการณ์ทางการเมืองทำให้การต่อต้านอำนาจรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งถูกหล่อหลอมและกลายเป็นที่มาของภาพตัวแทนทางการเมืองที่รัฐตีตราว่าเป็น “สงครามเมี้ยวแดง” (ถาวร เฟิงอ้าง, ประสิทธิ์ อ้างแล้ว, Tapp อ้างแล้ว)

ในช่วงเวลาดังกล่าว สถานการณ์ทางการเมืองมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2511 จึงได้มีการทบทวนนโยบายและเปลี่ยนชื่อคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาเป็น คณะกรรมการชาวเขาแห่งชาติ และได้จัดตั้งคณะอนุกรรมการต่างๆ ขึ้น ซึ่งในส่วนของนโยบายนั้นได้กำหนดเป็นสองระยะ คือ นโยบายระยะสั้นที่จัดให้เจ้าหน้าที่เข้าไปถึงชาวเขาในจุดที่ล่อแหลมโดยเร็วที่สุดโดยใช้วิธีพัฒนาเพื่อผูกพันจิตใจชาวเขาให้มีความนิยมในรัฐบาลและจงรักภักดีต่อประเทศไทย ขณะเดียวกันก็ให้ชาวเขาเป็นกำลังในการป้องกันและต่อต้านการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ ส่วนนโยบายระยะยาว คือ การพัฒนาและสงเคราะห์ให้ชาวเขาอยู่อาศัยและทำมาหากินบนภูเขาเป็นหลักแหล่งแน่นอน เลิกการ

ปลูกฝิ่นให้ปลูกพืชอื่นทดแทน เลิกการทำลายป่า และเป็นพลเมืองดีทำประโยชน์แก่ประเทศชาติตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (2510-2514) (กรมประชาสงเคราะห์ 2521, อ้างแล้ว)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหลายชุมชนมั่งในขณะนั้น ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับสงครามทางการเมืองแต่ ใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถจึงได้ทรงเสด็จพระราช ดำเนินทรงเยี่ยมชาวเขาเผ่าม้งบ้านคอยปุ่ยเป็นครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2512 (ครั้งที่หนึ่งในปี พ.ศ. 2506) และได้พระราชทานพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ให้แก่ชาวม้ง ได้แก่ ทือพันธุ์ดีและลินจี่ รวมทั้งทรงเสด็จเยี่ยม บ้านแม่สาใหม่ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 และได้พระราชทานหมูจำนวน 3 ตัว พร้อมอาหารหมู ซึ่งการเสด็จเยี่ยมชาวม้งในครั้งนั้นเป็นที่มาของโรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 7 ที่ได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2513 และระบบชลประทานกับโรงสีข้าวไฟฟ้าพลังน้ำที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2522 และเป็นที่มาของการ ก่อตั้งของมูลนิธิโครงการหลวงบ้านแม่สาใหม่ภายหลังในปี พ.ศ. 2525 (Prasit อ้างแล้ว)

ในปี พ.ศ. 2513 กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 33 ค่ายดาราธรรมิโกได้เข้าไปจัดตั้งโรง เรือนตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ที่บ้านแม่สาใหม่โดยได้รับพระราชทานเงินจำนวน 50,000 บาทใน การก่อสร้าง ซึ่งชาวบ้านได้ตัดไม้ในท้องถิ่นมาเสริม รวมทั้งช่วยขนวัสดุบางส่วนมาจากบ้านโป่งแยง นอก เนื่องจากในเวลานั้นยังไม่มีถนนเข้าหมู่บ้าน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานชื่อ โรงเรียนว่า โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ 7 รวมทั้งได้ก่อตั้งอาศรมพระธรรมจาริกที่บ้านแม่สาใหม่ ในปี พ.ศ. 2514 โดยมีพระธรรมจาริก พระครูศิริชัยคุณ จำวัดจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งต่อมาโรงเรียนเจ้าพ่อ หลวงอุปถัมภ์ก็ได้รับโอนเข้าสังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2516

ในส่วนของถนนเข้าสู่หมู่บ้านนั้นได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2516 โดยพระครูศิริชัยคุณและกอง กำกับตำรวจตระเวนชายแดนได้ติดต่อให้กรมทางหลวงนำรถแทรกเตอร์มาไถ และชาวบ้านได้ช่วยกัน นำจอบไปขุดทำสะพานไม้เป็นทางระยะทาง 8 กิโลเมตร ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงถนนอีกครั้งในปี พ.ศ. 2517-2522 อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน ถนนเข้าสู่หมู่บ้านยังคงมีลักษณะเป็นถนนดินแดง โดยมีการ เทคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ได้เพียง 857 เมตรด้วยงบประมาณรวม 1,034,465 บาท ซึ่งได้ดำเนินการสร้างทั้ง สิ้นสามครั้งโดยองค์การบริหารส่วนตำบลโป่งแยงในปี พ.ศ. 2541, 2542 และ 2544 (ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ มีนาคม 2545)

หลังจากที่รัฐบาลได้ร่วมกับสหประชาชาติ ดำเนินโครงการปลูกพืชพาณิชย์อื่นทดแทนฝิ่น และ พัฒนาชาวเขาในภาคเหนือตอนบน (Replacement of Opium by Other Crops and the Development of Hill Tribes in Northern Thailand) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) ส่งเสริมการเกษตรและฝึกอบรมหน่วยงาน รัฐ 2) สาธิตและวิจัยการเกษตร 3) พัฒนาการใช้ที่ดิน 4) การค้าและให้สินเชื่อเพื่อการพัฒนา อันเป็นที่ มาของการจัดตั้งสถานีพัฒนาและฝึกอบรมบนพื้นที่สูงข้างเคียนในปี พ.ศ. 2516 เพื่อวิจัยพืชพาณิชย์และ

ส่งเสริมทดแทนฝิ่นให้กับชุมชนมั่งในบริเวณพื้นที่ศึกษา ตามโครงการการปลูกพืชทดแทนฝิ่นและ พัฒนาชุมชนที่อยู่ภายใต้โครงการเพื่อควบคุมการปลูกฝิ่น (The Royal Thai Government/United Nations Programme For Drug Abuse Control) ซึ่งได้ส่งเสริมด้วยรูปแบบการเกษตรต่าง ๆ แทนการทำ ไร่ยาสูบที่ผ่านมา เช่น ปลูกพืชพาณิชย์ขนาดใหญ่ ปลูกไม้ผล ปลูกพืชล้มลุกอื่นๆ เช่น กาแฟ ชา เป็นต้น พัฒนาการขยายการป่าไม้และน้ำ เลี้ยงสัตว์พื้นบ้านและปลา และการวิจัยเชิงประยุกต์ (Kunstadter อ้างแล้ว) ต่อมาในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการจัดตั้งหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์บ้านแม่สาใหม่เพื่อทำงานร่วมกับสหประชาชาติ เช่น ส่งเสริมปลูกกาแฟอาราบิก้า ถั่วแดง มันฝรั่ง กะหล่ำปลี และสตอเบอรี่ เป็นต้น ซึ่งในปี พ.ศ. 2517-2521 สามารถปลูกกาแฟได้ถึง 156,353 ต้นในพื้นที่ประมาณ 645.4 ไร่ แม้ปัจจุบัน จะพบว่าเหลือเพียงแปลงเดียว (กาแฟอินทรีย์) ในพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ เท่านั้น (ประสิทธิ์ อ้างแล้ว)

ในขณะที่รัฐบาลได้ร่วมกับสหประชาชาติส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่นในพื้นที่ปลอดคอมมิวนิสต์อยู่นั้น สถานการณ์ของสงครามอุดมการณ์ทางการเมืองก็มีความปั่นป่วน เมื่อปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลจึงมีมติ อนุญาตให้ผู้ที่อยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติสามารถทำกินและอยู่อาศัยต่อไปได้โดยไม่ให้ขยายพื้นที่ เพื่อเป็นการลดความขัดแย้งทางการเมือง แม้ว่าจะไม่ได้กระจายการถือครองที่ดินตามพระราชบัญญัติ การปฏิรูปที่ดิน ปี พ.ศ. 2510 ก็ตาม (ประสิทธิ์ อ้างแล้ว, คาริกา 2545) ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2519 รัฐบาล ได้กำหนดนโยบายการรวมพวก (Intergration Policy) ต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอย่างชัดเจน โดยมี วัตถุประสงค์ให้ชาวเขาเป็นพลเมืองไทยที่มีคุณภาพสามารถช่วยเหลือตนเองได้ และได้ดำเนินงาน พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาอย่างเร่งรัด เช่น การจัดทำทะเบียนชาวเขาตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการพิจารณาการให้สัญชาติไทยในทะเบียนบ้านแก่ชาวเขา พ.ศ. 2517 และเพื่อลดอัตราการเพิ่ม ของชาวเขาโดยเร็ว ทั้งให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบชาวเขาทุกกรณี (ชูพินิจ 2528, กรมประชาสงเคราะห์ อ้างแล้ว) รวมถึงการจัดตั้งสำนักงานปราบปรามและป้องกันยาเสพติดเพื่อเป็น หน่วยงานหลักในการปราบปรามยาเสพติดโดยเฉพาะฝิ่นในเวลานั้น และให้กระทรวงเกษตรและส หกรณ์โดยกรมป่าไม้เป็นผู้ดำเนินมาตรการควบคุมชุมชนบนพื้นที่สูง (ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา 2521)

ผลจากการส่งเสริมพืชพาณิชย์ทดแทนฝิ่นด้วยข้ออ้างเป็นการปราบปรามยาเสพติดและลดการ ทำลายป่า จึงส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงรวมทั้งชุมชนมั่งบ้านแม่สาใหม่ถูกส่งเสริมให้ปลูกพืช เพื่อการ ค้าทดแทนฝิ่นมากกว่าที่จะปลูกพืชที่ค้ำนึ่งถึงสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ซึ่งโครงการทั้งหมดกล่าวได้ว่าเป็น โครงการที่มาจากต่างประเทศแทบทั้งสิ้น เช่น โครงการเกษตรที่สูงไทย-ออสเตรเลีย (TAHAP) (2515-2522) กองอนุรักษ์ต้นน้ำของกรมป่าไม้ที่เริ่มโครงการในปี พ.ศ. 2519 โครงการพัฒนาถุ่มน้ำ แม่แจ่มโดยการสนับสนุนของ USAID ที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2523 โครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน โดย

ร่วมกับหน่วยงาน ปปส. เริ่มปี พ.ศ. 2524 และโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์เริ่มปี พ.ศ. 2527 (ชูพนิจ อ้างแล้ว)

การดำเนินโครงการต่อเนื่องในช่วงที่สอง (พ.ศ. 2522-2525) ของสหประชาชาติ ในชื่อโครงการการสร้างตลาดพืชผลการเกษตรและการผลิตบนพื้นที่สูง (Highland Agricultural Marketing and Production – HAMP) ที่มีเป้าหมาย 3 ด้านคือ 1) ส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น 2) โครงการพืชทดแทนและการตลาด 3) ให้สินเชื่อผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เช่น การส่งเสริมให้ปลูกกาแฟ ชิคโครี่ มันฝรั่ง ผักสลัด แครอท กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี ข้าวสาลี ถั่วปิ่นโต ถั่วแดง ถั่วเนวี่ ถั่วเหลือง และลิ้นจี่ เป็นต้น (Prasit อ้างแล้ว, ประสิทธิ์ อ้างแล้ว) ในจำนวนของพืชดังกล่าว ปัจจุบันยังคงมีการปลูกอยู่บ้างบางชนิดและลดปริมาณลงมาก เช่น กาแฟเหลืออยู่เพียงเจ้าเดียวเพราะการค้ำที่ต้องพึ่งพากลไกตลาดมากขึ้นทำให้ไม่สามารถผลิตได้ตามความต้องการ จึงทำเป็นเพียงแหล่งเสริมรายได้เท่านั้น

จากนโยบายของรัฐที่เน้นเฉพาะการส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ทดแทนฝิ่นได้ทำให้เกิดการใช้พื้นที่ดินบนพื้นที่สูงอย่างเข้มข้น ในเวลาต่อมา ซึ่งได้ส่งกระทบระบบการเกษตรย้ายที่เพื่อยังชีพที่ถูกละทิ้งไปอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่ถึงทศวรรษ ซึ่งชุมชนบ้านแม่สาใหม่ได้เลิกการทำเกษตรระบบย้ายที่ไปเกือบสิ้นเชิงเมื่อปี พ.ศ. 2525 ในขณะที่รัฐยังคงกล่าวหาระบบการเกษตรบนพื้นที่สูงที่รัฐเป็นผู้ส่งเสริมว่าเป็นการทำเกษตรระบบ “ไร้เดือนลอย” มีผลกระทบต่อระบบนิเวศเพราะมีการทำลายป่า ดินน้ำ ลำธาร ดิน น้ำ ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง และส่งผลกระทบต่อภาคเมืองและพื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งข้อกล่าวหาของรัฐได้ส่งผลกระทบเป็นภาพตัวแทนที่มีนัยในทางลบแก่กลุ่มชาติพันธุ์

4. ยุคแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติในบริบทสิ่งแวดล้อมนิยม และความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2525-2535)

ในขณะที่ความพยายามปราบปรามการปลูกฝิ่นในปี พ.ศ. 2515-2522 ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรนั้น พื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์เพื่อการค้าก็มีการขยายพื้นที่มากขึ้นเพื่อหารายได้ทดแทนฝิ่น การขยายพื้นที่เพื่อการปลูกพืชพาณิชย์ในอดีตของชุมชนบนพื้นที่สูงจึงได้กลายมาเป็นเหตุผลหนึ่งที่รัฐหยิบยกมาใช้เป็นเหตุสร้างความชอบธรรมในการบัญญัติกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยเฉพาะการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรด้วยการผูกขาดอำนาจการจัดการโดยรัฐ ซึ่งในกรณีของพื้นที่ชุมชนบ้านแม่สาใหม่ได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2524 ให้พื้นที่คอยสุเทพ-ปุย เป็นเขตอุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย ซึ่งกินพื้นที่ประมาณ 100,662.50 ไร่ ตามพระราชกฤษฎีกาโดยมีเหตุผลเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพธรรมชาติให้คงอยู่เช่นเดิม โดยมีให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงสภาพไปเพื่อประโยชน์ในการพัก

ผ่อนคลายใจของประชาชน การศึกษาค้นคว้า และอำนวยความสะดวกอื่นแก่รัฐและประชาชน เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและมีค่า เช่น ป่าไม้ ของป่า สัตว์ป่า นานาชนิด กับมีธรรมชาติที่สวยงามยิ่งหลายแห่ง เช่น น้ำตกห้วยแก้ว เป็นต้น

การขยายอำนาจรัฐสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงหลังจากปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาจึงมีเป้าหมายเพื่อการขยายพื้นที่อนุรักษ์และปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนบนพื้นที่สูงที่เป็นปัญหาคุณภาพความมั่นคงของชาติ ดังจะเห็นจากนโยบายการจำแนกพื้นที่ของรัฐเพื่อจำกัดการใช้ประโยชน์ที่เข้มงวดมากขึ้น ดังมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 และวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2529 ที่กำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำโดยใช้ปัจจัยทางกายภาพ เช่น ความลาดชันความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะดินและพืชพันธุ์ เป็นเกณฑ์ในการแบ่งและได้จำแนกพื้นที่ออกเป็น 7 เขตลุ่มน้ำ คือ 1A เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์และหรือป่าสงวน และทรัพยากร ดินน้ำ 1B เป็นพื้นที่ป่าประเภทเดียวกับ 1A แต่มีการใช้ประโยชน์ทางการเกษตรแล้ว และควรปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ 2 เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 3 เป็นพื้นที่ปลูกไม้ผล 4 เป็นพื้นที่การเกษตรบนพื้นที่สูง และ 5 เป็นพื้นที่การเกษตรที่ราบลุ่ม ทั้งนี้เพื่อดำเนินตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 25 กันยายน 2528 โดยมีเป้าหมายให้มีพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจร้อยละ 25 และแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงป่าชุมชน แต่ก็ยังคงไม่มีกฎหมายรองรับแต่อย่างใด และยังให้ความสำคัญกับการค้าไม้มากกว่า กระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535-2539) ที่ได้มีการเปลี่ยนสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้อนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจเป็นร้อยละ 15 ของพื้นที่ป่าทั้งประเทศ แต่ยังคงส่งเสริมการปลูกป่าภาคเอกชนอย่างต่อเนื่องทั้งอุตสาหกรรมเชิงกระดาศ และการส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ (เสนห์ และคณะ 2536, Chusak อ่างแล้ว, เนตรดาว ชัยยุบล 2544)

ผลจากนโยบายและมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวทำให้ปัจจุบันมีหมู่บ้านที่ตกอยู่ในลุ่มน้ำชั้น 1A ถึง 2,777 หมู่บ้าน รวมทั้งชุมชนบ้านแม่สาใหม่ด้วย ซึ่งหลังประกาศนโยบายป่าไม้แห่งชาติทำให้ชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ “ต้นน้ำ” ถูกจำกัดการใช้ทรัพยากร และต้องอพยพออกจากพื้นที่ไปอยู่ศูนย์อพยพชาวเขา ซึ่งรับผิดชอบการโยกย้ายโดยกรมป่าไม้ กองทัพอากาศที่ 3 และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด โดยการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การสหประชาชาติ (ซูพินิจ 2530)

ในกรณีของชุมชนบ้านแม่สาใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2528 ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ได้รับทราบว่าจะถูกอพยพย้ายออก จึงทำให้ชุมชนร่วมกันลดการใช้พื้นที่ปลูกพืชพาณิชย์และกันพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์ “ป่าดงเต็ง” ประมาณ 5,000 ไร่ รวมทั้ง การร่วมมือกับโครงการหลวงแม่สาใหม่กันขอบเขตการใช้ที่ดินอย่างชัดเจนประมาณ 3,000 ไร่ และปล่อยให้ป่าฟื้นสภาพตามธรรมชาติ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สิงหาคม 2545) ดังกรณีศึกษาของ คาริกา (อ่างแล้ว) ที่ศึกษาการใช้ที่ดินของชาวม้งบ้านคอบุ่ย ตำบล

สุเทพ ซึ่งผลการศึกษพบว่าระหว่างปี พ.ศ. 2520-2527 พื้นที่ไร่ในขอบเขตบ้านคอยปุยลดลงจาก 3,130.51 ไร่ เหลือเพียง 602.44 ไร่ โดยมีพื้นที่ไร่เหล่าเพิ่มขึ้นจาก 400.10 ไร่ เป็น 492.36 ไร่ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงถึง 365.28 ไร่ หรือ 91.30% ของพื้นที่ไร่เหล่าในปี พ.ศ. 2520 ซึ่งพื้นที่ไร่เหล่าได้กลายเป็นป่าแล้วถึง 320.72 ไร่ หรือ 81.80% เนื่องจากชาวม้งบ้านคอยปุยได้หันไปประกอบอาชีพปลูกไม้ผลลิ้นจี่ และการค้าขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่า ในปลายปี พ.ศ. 2520 ชุมชนชาวม้งในพื้นที่คอยปุย-ปุย ได้เลิกการปลูกฝิ่นตามนโยบายของรัฐ

การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ หลังจากเสร็จสิ้นโครงการสร้างตลาดพืชผลการเกษตรและการผลิตบนพื้นที่สูง (HAMP) ในปี พ.ศ. 2525 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่ก็ได้ถูกจัดตั้งขึ้น โดยความร่วมมือกับสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ทำการวิจัยพืชผักเมืองหนาวและปลูกทดแทนฝิ่น แต่ต่อมาก็ล้มเลิกการปลูกฝิ่น โดยให้เหตุผลว่าพื้นที่ไม่สูงจากระดับน้ำทะเลมากพอ จึงเหมาะสำหรับปลูกไม้ผลลิ้นจี่มากกว่าอันเป็นที่มาของการส่งเสริมการปลูกลิ้นจี่นับแต่นั้นมา (จารึก 2538) ในความเป็นจริง ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ได้รับการกดดันจากการประกาศอุทยานแห่งชาติทับซ้อน อีกทั้งการปลูกไม้ยืนต้นสามารถเลี่ยงปัญหาจ้บกุมรายวันได้มากกว่า ซึ่งต่างกับการปลูกฝิ่น จึงเห็นได้ว่าตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาที่รัฐไทยได้รับแรงกดดันจากรายงานภารกิจของโลกเกี่ยวกับการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติที่ได้ให้ความสำคัญกับวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ในปี ค.ศ. 1987 ที่ริเริ่มกำหนดให้เศรษฐกิจทุนนิยมต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม (Escobar 1996) แต่ในทางปฏิบัติ รัฐกลับส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อการส่งออกอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบนที่สูงจึงเผชิญกับปัญหาที่ไม่เพียงถูกกีดกันสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรแต่ยังได้รับผลกระทบจากการปลูกพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว ทำให้การเกษตรเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ถูกส่งเสริมเป็นทางเลือกตามการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆที่ร่วมผลักดันตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ในการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) ที่นครริโอ เดอ จานโร ปี พ.ศ. 2535 ในขณะที่รัฐก็ได้รณรงค์การท่องเที่ยวโดยกำหนดให้ปี พ.ศ. 2530 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และเชิงวัฒนธรรม ในส่วนของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ในปัจจุบัน คือ ปี พ.ศ. 2545 ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ในพื้นที่โครงการหลวงตามวัตถุประสงค์ใหม่ของมูลนิธิโครงการหลวง แม้ชาวบ้านมีความเห็นว่าจะถูกลดทอนความเป็นมนุษย์มากกว่าที่จะได้ผลประโยชน์ เพราะรัฐเรียกร้องให้อนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมมากขึ้นเพื่อเป็นสินค้าให้นักท่องเที่ยวชม แต่กลับไม่ได้สร้างกลไกเสริมศักยภาพชุมชนให้

วิถีชีวิตดั้งเดิมมากขึ้นเพื่อเป็นสินค้าให้นักท่องเที่ยวชม แต่กลับไม่ได้สร้างกลไกเสริมศักยภาพชุมชนให้สามารถเข้าถึงผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ซึ่งที่ผ่านมาผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่ในมือของนักธุรกิจและชาวบ้านไม่กี่คนเท่านั้น

ในกรณีของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ เห็นได้ว่ารัฐยังคงใช้เทคนิคแห่งอำนาจใจการยึดครองพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2535 รัฐได้จำแนกการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยการแบ่งเป็นป่าอนุรักษ์ (โซน C) ป่าเศรษฐกิจ (โซน E) และพื้นที่เหมาะสมต่อการทำเกษตร (โซน A) ซึ่งโซน C จะเป็นพื้นที่เตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติและเขตป่าอนุรักษ์อื่นๆ (เนตรดาว ยังยุบล อ้างแล้ว) ดังเช่น ยังมีการดำเนินการปลูกป่าเพื่อการพาณิชย์อยู่ โดยได้ออก พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เพื่อคุ้มครองสิทธิในการทำไม้หวงห้ามในที่ดินของรัฐและเอกชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่า เพื่อผลิตไม้เป็นสินค้า โดยไม่ต้องเสียภาษีหลวงหรือ พระราชบัญญัติสวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ที่ยังอนุญาตให้มีการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อการค้าได้ รวมถึงการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่ให้อำนาจรัฐออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่ที่ยังไม่ได้เป็นเขตอนุรักษ์เป็นพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ห้ามบุคคลเข้าไปกระทำการใดๆ (เผาหี และคณะ เพิ่งอ้าง)

ในปี พ.ศ. 2535 พื้นที่บางส่วนของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ก็ได้ถูกอนุมัติให้จัดตั้งเป็นองค์การสวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ (Queen Sirikit Botanic Garden) โดยคณะรัฐมนตรีได้จัดให้องค์การสวนพฤกษศาสตร์ในพื้นที่ 6,500 ไร่เพื่อเป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวาระมหามงคลเฉลิมพระชนมายุครบหกสิบพรรษา โดยอ้างสิทธิใช้พื้นที่ได้สร้างความชอบธรรมว่า

“เป็นพื้นที่ที่ถูกแผ้วถาง ไม่มีชาวเขาอยู่ พื้นที่ส่วนใหญ่เคยได้รับการรบกวนจากไฟป่าเป็นประจำในหน้าร้อน และเคยบุกรุกและแผ้วถาง ปลูกสวนลินจี ส้มโอ ขนุน ... พบสาปเสียดักกาดแมวในพื้นที่ทับซ้อนกับพื้นที่บุกรุก” (องค์การสวนพฤกษศาสตร์ 2536)

ซึ่งแท้ที่จริงเป็นการประกาศพื้นที่ทับซ้อนกับพื้นที่ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ถึง 2,096.25 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ของรัฐประเภทอื่น ๆ คือ เขตหวงห้ามที่ดินคอยสุเทพ-ปุย พ.ศ. 2492 ป่าสงวนแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย พ.ศ. 2507 อุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-ปุย พ.ศ. 2524 และพื้นที่โครงการหลวง พ.ศ. 2525 ซึ่งองค์การสวนพฤกษศาสตร์ได้ขีดใช้ค่าทับซ้อนกับพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านแม่สาใหม่ทั้งหมด 5,928,100 บาทแต่หลังจากการต่อรองชาวบ้านกล่าวว่าได้รับเงินค่าชดเชยจริงประมาณ 3,968,100 บาทเท่านั้น (ข้อมูลจากการสนทนา สิงหาคม 2545)

ในที่นี้ จึงกล่าวได้ว่า แนวคิดการจัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์ดังกล่าว อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของกระแสธรรมชาตินิยมได้เบียดขับชุมชนผ่านกระบวนการที่รัฐทำให้พื้นที่บางส่วนของชุมชนมีความหมาย ในขณะที่รัฐยึดการอนุรักษ์ธรรมชาติแต่กลับเอื้อให้กับกลุ่มผลประโยชน์ภาคเอกชนต่างๆ เห็นได้จากการเข้ามาจับจองพื้นที่ของกลุ่มธุรกิจตามไหล่ทางแม่สาที่มีทั้งธุรกิจการทำรีสอร์ทและแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจอื่นๆ เช่น ปางช้าง ฟาร์มงู เป็นต้น การอนุรักษ์ในที่นี้จึงกลายเป็นเรื่องของการเมืองที่ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมอันสุดแต่จะอ้างเหตุผลเพื่อความชอบธรรมในการเข้าถึงผลประโยชน์ของคนแต่ละกลุ่มเท่านั้น (environmental politics) (Hirsch 1997)

ด้วยเหตุนี้ การแข่งขันทรัพยากรในปัจจุบันจึงมีลักษณะที่มีการใช้ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ในรูปของมายาคติมากขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์การอ้างความชอบธรรม ในบางกรณีได้ถูกนิยามให้กลายเป็นประเด็นของความมั่นคงแห่งชาติ ดังเช่น กรณีการบุกทำลายทรัพย์สินและยึดพื้นที่สวนลื่นจีของชุมชนมั่งบ้านปากกลาง จังหวัดน่านส่วนหนึ่งเป็นของรัฐเมื่อ ปี พ.ศ. 2543 โดยการสร้างข่าวว่าชาวม้งเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ทั้งผ่านใบปลิว บัตรสนเท่ห์และข่าวหนังสือพิมพ์ เช่น การพาดหัวข่าวในลักษณะที่ว่า

“..ชาวม้งวางแผนแบ่งแยกดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยเพื่อปกครองตนเองในอีก 20 ปีข้างหน้า ทั้งการช่อกชุมอาวุธสงครามในพื้นที่ การแอบอ้างสถาบันเบื้องสูงข่มขู่เจ้าหน้าที่ ตลอดจนการนับถือศาสนาอื่นและสร้างความสัมพันธ์กับคนต่างประเทศ..” (หนังสือพิมพ์นครเชียงใหม่ ปีที่ 12 ฉบับที่ 13 วันที่ 21-30 เมษายน 2544)

หรือ กรณีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ม้งบ้านปากกล้วย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กับคนเมืองพื้นราบ คือ ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ที่ความขัดแย้งมีความยืดเยื้อตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมาและทวีความรุนแรงจากการที่มูลนิธิฯ ได้ร่วมมือกับคนพื้นราบปิดถนน บุกบุกทำลายศาสนสถานของชาวม้งบ้านปากกล้วย จนถึงเหตุการณ์บุกล้อมรั้วลวดหนามกันพื้นที่ 600 ไร่ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529 ซึ่งการล้อมรั้วในครั้งนั้น ได้ผนวกเอาพื้นที่เพาะปลูกของชาวม้งบ้านปากกล้วยเข้าไปบางส่วนและทาสีรั้วเป็นสีธงชาติไทย ซึ่งแฝงนัยพรมแดนทางชาติพันธุ์อันแสดง “ความเป็นไทย” ของมูลนิธิฯและชาวพื้นราบและ “ความเป็นอื่น” ของชาวม้งบ้านปากกล้วย (ศิริศักดิ์ 2537)

ความรุนแรงอันเกิดจากมายาคติทางชาติพันธุ์ดังกล่าวแม้จะไม่ได้เกิดผลโดยตรงกับชุมชนมั่งบ้านแม่สาใหม่ แต่ที่ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์มั่งบ้านแม่สาใหม่ตกอยู่ในสภาพที่ถูกบีบคั้นจากรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความถักถักขัดแย้งเชิงนโยบายที่ด้านหนึ่งรัฐส่งเสริมการอนุรักษ์ ในขณะที่อีกด้านรัฐ

กลับสนับสนุนให้เพาะปลูกพืชพาณิชย์ ซึ่งส่งผลให้รัฐอ้างเป็นเหตุผลในการอนุรักษ์ มายาคติเช่นนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงเทคนิคในการปฏิบัติเท่านั้นแต่ยังถูกกำหนดให้เป็นนโยบายเฉพาะ คังแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน รวม 3 ฉบับที่รัฐให้เหตุผลว่ายังคงมีการอพยพเพื่อทำไร่เลื่อนลอย โดยเฉพาะการปลูกฝิ่นซึ่งเป็นตัวการทำลายป่า ฉะนั้น จึงต้องจัดระเบียบชุมชนให้ตั้งถิ่นฐานรวมกันอย่างถาวร และเร่งรัดทำทะเบียนบ้านและบัตรประชาชน พร้อมทั้งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต (กรมประชาสงเคราะห์ 2534, ศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหาชาวเขาและกำจัดการปลูกพืชเสพติดกองทัพภาคที่ 3 2535) ผลของนโยบายรัฐเช่นนี้ จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงถูกเบียดขับออกจากพื้นที่เดิม ถูกอพยพโยกย้ายและถูกจำกัดสิทธิเข้าถึงทรัพยากร ยังผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ยากจนลง ส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ด้วยเหตุดังกล่าว ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นต่อแรงกดดันทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติ การถูกกีดกันสิทธิและละเมิดศักดิ์ศรีจึงเป็นที่มาของการต่อสู้เพื่อดำรงอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ และเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง ด้วยการสร้างพื้นที่ทางสังคมแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในฐานะปฏิบัติการอย่างหลากหลาย เพื่ออ้างสิทธิชุมชน ซึ่งมีทั้งภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนเครือข่ายประชาชนทั้งในระดับภาคและระดับชาติอย่างและต่อเนื่อง ดังจะได้อธิบายถึงที่มาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในหัวข้อถัดไป

5. ยุคการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิในทรัพยากรและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน)

หลังจากเกิดอุทกภัยน้ำท่วมครั้งใหญ่ในภาคใต้ปี พ.ศ. 2531 ทำให้ปีถัดมาได้มีการต่อสู้ให้มีการปิดป่าและเลิกสัมปทานป่าจนเกิดป่าชุมชนห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นป่าชุมชนแห่งแรกที่รัฐยอมให้ตามการเรียกร้องของชุมชนทำให้รัฐออกพระราชกำหนดแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2532 เพื่อยกเลิกการสัมปทานป่าทั่วประเทศโดยสิ้นเชิง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชนอย่างจริงจัง (เสนห์ และคณะ อ้างแล้ว, Chusak อ้างแล้ว)

การแสวงหาทางเลือกภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงเป็นที่มาของการรวมกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ดังเช่น เครือข่ายอนุรักษ์วัฒนธรรมและด้านยาเสพติด 12 หมู่บ้าน (2530) ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (สอช.) (2531) สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศวท.) (2536) ซึ่งล้วนแต่

เป็นคณะทำงานเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า ชาวเขามีสิทธิขั้นพื้นฐานเสมอภาคเท่าเทียมกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศในฐานะที่เป็นประชาชนไทย รวมทั้งมีสิทธิในการพัฒนา การจัดการทรัพยากรและสิทธิในการตัดสินใจเพื่อกำหนดอนาคตของตนเอง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญกับแรงกดดันจากรัฐ

นอกจากนี้ ยังมีหลายองค์กรที่สัมพันธ์กับชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่เพื่อการร่วมเรียกร้องสิทธิชุมชน โดยเฉพาะการผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ภายใต้บริบทการปฏิรูปทางการเมืองที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้ให้สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในฐานะสิทธิพลเมืองที่เปิดพื้นที่ให้กับการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหลายมาตรา โดยการเคลื่อนไหวผ่านองค์กรภาคเอกชนต่างๆ เช่น สมาคมสร้างสรรค์และพัฒนาเมืองในประเทศไทย (สมท.) (2538) เครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง (2541) สมาชัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย (ส.ช.ท.) (2542) เป็นต้น

ในระดับพื้นที่ ชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ก็มีการให้ความร่วมมือกับโครงการวิจัยทั้งของรัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การร่วมมือกับหน่วยวิจัยการฟื้นฟูป่า (FORRU) (2540) โครงการศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง (ค.พ.ช.) (2543) และโครงการวิจัยการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงและพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Upland Programe) (2543) ซึ่งในกรณีการร่วมวิจัยปลูกไม้ท้องถิ่นกับหน่วยวิจัยฟื้นฟูป่า (FORRU) นั้น ชาวบ้านแม่สาใหม่ได้ร่วมมือใช้ภูมิปัญญาการจำแนกพรรณไม้ท้องถิ่นร่วมในการศึกษา ทำให้ชุมชนได้รับงบประมาณสมทบค่าใช้จ่ายการจัดการป่า (ทำแนวกันไฟและยามเฝ้าระวัง ดับไฟป่า) ประมาณปีละ 50,000 บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนปัจจุบัน และด้วยสาเหตุที่ชุมชนได้ร่วมวิจัยและจัดการป่าของชุมชนประสบความสำเร็จอย่างดีทำให้หน่วยวิจัยฯ ได้รับรางวัลรองชนะเลิศเสริมเงินกิจกรรมบำรุงรักษาต้นไม้ (ป่าบก) ประเภทพื้นที่อนุรักษ์เสื่อมโทรม (FPT 82/4) ในปี พ.ศ. 2543 และได้รับคัดเลือกเป็นหนึ่งในสิบห้าของงานวิจัยดีเด่นของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในด้านงานวิจัยฝ่ายสวัสดิภาพสาธารณะในเรื่อง “การฟื้นฟูระบบนิเวศของป่าธรรมชาติ” นอกจากนี้แล้ว ชุมชนยังมีปฏิบัติการในชีวิตประจำวันเชิงนำเสนอทางเลือกของการจัดการทรัพยากรที่เน้นแนวความคิดการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า ดังที่ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (Yawmkooob Txajntsuaag Thoj) ได้พลิกฟื้นผืนไร่กาแฟที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกทดแทนฝิ่นโดยสหประชาชาติให้กลายเป็นวนเกษตร หรือ เกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ แม้ว่าปัจจุบันจะเหลือเพียงผืนเดียวด้วยเนื้อที่ประมาณ

แม้ว่าเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้งจะได้เริ่มก่อตั้งในปลายปี พ.ศ. 2530 แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่มีความเข้มแข็ง จนกระทั่งการประชุมสมัชชาพี่น้องม้ง ณ ค่ายอนุชนคอกยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 24-25 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 เพื่อเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง จนได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลในรูปกองทุนเพื่อสังคม (SIF)

10 ไร่ แต่ด้วยความเป็นปราชญ์ชาวบ้านจึงมักได้รับเชิญเป็นกรรมการ ผู้รู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวม้ง และเป็นวิทยากรให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร จนทำให้พื้นที่วนเกษตรเพียงผืนเดียว กลายเป็นพื้นที่ดูงานของนักพัฒนาจำนวนมาก จนทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ ปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นด้วย ซึ่งปัจจุบัน ชุมชนกำลังปรับเปลี่ยนพื้นที่บางส่วนให้เป็นพื้นที่ทำวน เกษตรเชิงผสมผสาน หลังจากที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการวน เกษตรกรรมที่ยั่งยืนในรูปแบบวนเกษตรแบบผสมผสาน และการจัดการทรัพยากรของสมาคม (สวท.) และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือ

ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนา การอนุรักษ์ และสงเคราะห์ชุมชนบนพื้นที่สูงที่เน้นการปลูก พืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว ภายใต้งบประมาณการรวมศูนย์อำนาจจัดการทรัพยากรโดยรัฐ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ต้องเคลื่อนไหวด้วยการอ้างสิทธิทางธรรมชาติที่ตนมีความชอบธรรมในการ เข้าถึงทรัพยากรโดยพลตินัย ทำการต่อสู้เพื่อสิทธิโดยนิตินัยและศักดิ์ศรีของความเป็นคนโดยการ นำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนผ่านภูมิปัญญาชาวบ้าน ในฐานะเป็นสถาบันชุมชนท้องถิ่นใน การจัดการทรัพยากร รวมทั้งการปรับเปลี่ยนด้วยการจัดองค์กรทางสังคมในรูปแบบใหม่ในฐานะเป็น กลไกที่จะปฏิบัติการในเชิงต่อรองอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่ช่วยเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กับ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมเกี่ยวกับสิทธิเข้าถึงทรัพยากรและตัวตน ทางชาติพันธุ์ของคนชายขอบได้บ้าง ดังเช่น การปรับใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีประยุกต์ใช้วิทยาการ สมัยใหม่ แผนที่ หรือ โมเดลชี้แจงวิถีชีวิตของคนปกากะญอ (Pinkaew 2000b) หรือ การบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น ในรูปแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ปีที่ 50 เช่น การนิยามคุณค่าใหม่ให้กับพิธีกรรม “ดงเซ็ง” (ntoo xeeb) เป็น สัญลักษณ์ของการต่อสู้ เพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ เมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2541 เป็นต้น

ทั้งนี้ เมื่อย้อนไปดูข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย และปัจจัยความเสื่อม โทรมของทรัพยากรป่าไม้ที่แท้จริง น่าจะมีสาเหตุมาจากการทำไม้ส่งออกจำนวนมากของรัฐในอดีต (พ.ศ. 2416-2477) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บรรพบุรุษชาวม้งบ้านแม่สาใหม่ทำการอพยพจากประเทศจีนเข้า มาถึงแผ่นดินสยาม ช่วงเวลาดังกล่าวประชากรม้งก็มีจำนวนค่อนข้างน้อย แม้ว่าจะมีการยังชีพด้วย การเกษตรแบบไร่ช้ายี่ และการปลูกฝิ่นที่รัฐไทยให้การสนับสนุน

ดังนั้น การกล่าวหาของรัฐต่อชุมชนบนพื้นที่สูงที่ผ่านมาจึงอาจเป็นเช่นการสร้างภาพตัวแทนเชิง สัญลักษณ์ทางการเมือง ดังที่มักหยิบยกเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของระบบการเกษตรแบบช้ายี่ที่ว่า

เป็น “ไร้เงื่อนไข” และข้ออ้างอื่นๆ เพื่อการสร้างภาพลักษณ์ของรัฐต่อการควบคุมชนบนพื้นที่สูง ด้วยการให้ตั้งถิ่นฐานถาวรและส่งเสริมพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว ภายใต้บริบทอุดมการณ์ทางการเมืองและสิ่งแวดล้อมนิยม ด้วยวาทกรรมการสร้างความเป็นอื่นที่รัฐใช้จึงทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งรวมทั้งชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่มีลักษณะที่หยุดนิ่งตายตัว จึงเป็นที่มาของความพยายามในการรื้อทึ่งมายาคติเพื่อสะท้อนความเป็นจริง อันมีผลอย่างยิ่งต่อการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคม สร้างความชอบธรรมในการอ้างสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ในลักษณะที่ชุมชนได้เคลื่อนไหวโดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้ ทั้งในลักษณะของการเลือกรับปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรม โดยการพลิกฟื้นและให้ความหมายใหม่แก่ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทั้งการผสมผสานและรับรองความรู้สมัยใหม่เพื่อการเสริมสร้างศักยภาพและนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของชุมชนให้เป็นที่ปรากฏ ดังที่จะนำเสนอในบทถัดไป